

Μαρία Μενεγάκη - Κιντή

ΟΙ ΘΕΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΑ

Στο πρώτο τέταρτο του ΙΘ΄ αιώνα, η κίνηση των ιδεών στη Γαλλία είναι βαθειά επηρεασμένη από τα πολιτικά και θρησκευτικά πάθη που είχε εξάψει η Επανάσταση του 1789. Οι δύο κυρίαρχες τάξεις της γαλλικής κοινωνίας, οι ευγενείς και οι αστοί, αποτελούν δύο αντίπαλα στρατόπεδα που τα χαρακτηρίζει πρωτοφανής επιθετικότητα και αδιαλλαξία¹.

Ο αγώνας για την εξουσία από το πεδίο της δράσης συνεχίζεται εντονότερος στην αρένα της φιλοσοφικής σκέψης. Από το ένα μέρος, οι Ιδεολόγοι - συνεχιστές και τελευταίοι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού — και οι Εκλεκτικοί αποδύονται στην υπεράσπιση του νέου συστήματος αξιών, το οποίο, ύστερα από αιώνων διεργασίες, διαμορφώθηκε κατά τον ΙΗ΄ αιώνα και άρχισε να υλοποιείται με τη Γαλλική Επανάσταση· από το άλλο μέρος, οι Θεοκράτες καταπιάνονται να οικοδομήσουν *a posteriori* τη θεωρία του Παληού Καθεστώτος², με σκοπό ν' αναστήσουν τις καταρρακωμένες μοναρχικές και θρησκευτικές παραδόσεις.

Πρόκειται για μία σύγκρουση ανάμεσα σε δύο κόσμους, σε δύο

1. Ο Alexis de Tocqueville, σε μία ανασκόπηση της περιόδου αυτής, θα γράψει αργότερα: «Η ιστορία μας, από το 1789 ως το 1830, ιδωμένη από απόσταση και στο σύνολό της, μου παρουσίαζε την εικόνα μιάς πεισματικής μάχης που διεξαγόταν επί σαράντα ένα χρόνια ανάμεσα στο παλιό καθεστώς, τις παραδόσεις του, τις μνήμες του, τις ελπίδες του και τους ανθρώπους του εκπροσωπούμενους από την αριστοκρατία, και τη νέα Γαλλία οδηγούμενη από τη μεσαία τάξη» («μεσαία τάξη» εννοεί ο συγγραφέας την αστική, τη θρισκόμενη ανάμεσα στην αριστοκρατία και στο λαό). βλ. A. de Tocqueville, *Souvenirs, Œuvres complètes*, XII, Gallimard, Paris 1964, σ. 30. Επίσης, ο François Guizot, ιστορικός και πολιτικός συνάμα, καταλογίζει σ' αυτή την ανίστη αντιζήλια καθώς και στη «fiuria francese», δηλαδή στο φανατισμό με τον οποίο οι δύο άρχουσες τάξεις ήσαν προσηλωμένες η κάθε μία στα δικά της προνόμια, τις κοινωνικές επαναστάσεις που συντάραξαν τη Γαλλία περισσότερο από κάθε άλλη ευρωπαϊκή χώρα κατά την περίοδο αυτή. βλ. François Guizot, *Histoire de la civilisation en France*, τ. Ι, Didier, Paris 1864, σ. V (πρόλογος του 1856).

2. Η έκφραση «Παλιό Καθεστώς» ως δηλωτική της προεπαναστατικής γαλλικής κοινωνίας καθιερώθηκε στο γαλλικό λεξιλόγιο ήδη κατά τους τελευταίους μήνες του 1789: βλ. Albert Soboul, *La France à la veille de la Révolution*, SEDES, Paris 1974, σ. 9. Φαίνεται ωστόσο ότι η διαμάχη ανάμεσα στο «παλιό καθεστώς», δηλαδή στο βασισμένο στη θεολογία ιδεολογικό - πολιτικό σύστημα του μεσαίωνα, και στο νέο, δηλαδή σ' ένα κοινωνικό - πολιτικό σύστημα βασισμένο στον ορθό λόγο, είχε ξεκινήσει αιώνες πριν, ωστόσο να πάρει την οριστική θεωρητική του διαμόρφωση από τους νομομαθείς και φιλόσοφους του Διαφωτισμού. βλ. Georges Gusdorf, *La conscience révolutionnaire. Les Idéologues*, τ. VIII της σειράς *Les sciences humaines et la pensée occidentale*, Payot, Paris 1978, σ. 95 επ.

πολιτισμούς, η οποία, με την πτώση του Ναπολέοντα, αγγίζει στο απόγειό της. Ο Sainte-Beuve, προσεχτικός παρατηρητής της εποχής εκείνης, θ' αναφέρει αργότερα: «Όταν μετ' από χρόνια αλληλοδιηγούμαστε τις τοτινές μας εντυπώσεις, μοιάζει από την αντιφατικότητα των μαρτυριών σα να μη ζήσαμε ούτε στην ίδια χώρα ούτε στην ίδια εποχή»³.

Αντικείμενο αυτής της μελέτης είναι να παρουσιάσει, με βάση τα κυριότερα έργα τους, ορισμένες πτυχές από τις πολιτικοθρησκευτικές θεωρίες των Θεοκρατών, οι οποίες θ' αποτελέσουν την απαρχή των νεότερων τάσεων του γαλλικού καθολικισμού.

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι οι θεμελιωτές των νεότερων θεοκρατικών ιδεών, Louis de Bonald (1754-1840), Joseph de Maistre (1753-1821)⁴, οι οποίοι ανήκαν στην αριστοκρατία του Παληού Καθεστώτος, δεν ήσαν «γεννημένοι συγγραφείς». Την αφύπνιση της σκέψης τους οφείλουν κύρια στη Γαλλική Επανάσταση⁵. Οι θεωρίες τους πρωτοεμφανίστηκαν στην περίοδο του Διευθυντηρίου και γνώρισαν τη μεγάλη τους ακμή κατά την Παλινόρθωση, γύρω στα 1820, οπότε εξαπλώνονται πλατεία με κάθε δυνατό μέσο: μέσ' από το βασιλόφρονα τύπο, με ρητορικούς λόγους στο βήμα των Συνελεύσεων, με μεγαλόπνοα θεωρητικά έργα.

Ι. Στην επαναστατική ιδεολογία, η οποία διακήρυσσε τα δικαιώματα του ατόμου, οι Θεοκράτες αντιτάσσουν την υπεροχή της κοινωνίας πάνω στο άτομο, συναντώντας έτσι, στο σημείο αυτό, τους κοινωνικούς στοχαστές, σύγχρονούς τους, Σαιν-σιμονικούς και Φουριεριστές. Ο ιστορικός των ιδεών Maxime Leroy συνδέει τους Θεοκράτες γι' αυτή τους την αντίληψη της κοινωνίας με όλους τους σοσιαλιστές συγγραφείς του δέκατου ένατου αιώνα, από τον P.-J. Proudhon ως τον K. Marx⁶.

3. C.-A. Sainte-Beuve, *Portraits contemporains*, Didier, Paris 1852, τ. Ι, σ. 298-299.

4. Στην αναγέννηση του καθολικισμού που παρατηρείται στη Γαλλία στις αρχές του ΙΘ' αιώνα, χάρη στη θρησκευτική πολιτική του Πρώτου Υπατού και κατόπιν Αυτοκράτορα Ναπολέοντα, συνέβαλαν και άλλοι συγγραφείς, όπως ο Simon de Ballanche, ο Félicité de Lammenais, ο Chateaubriand, με το έργο του «Génie du Christianisme» το οποίο δημοσιεύτηκε το 1802, ταυτόχρονα με την υπογραφή του Κογκορδάτου, και είναι αφιερωμένο στον πρώτο Υπάτο, «restaurateur des autels».

5. Βλ. Sainte-Beuve, *Portraits littéraires*, τ. ΙΙ, Gallimard, Bibl. de la Pléiade, Paris 1951, σ. 390 passim· του αυτού, *Les grands écrivains français*, Garnier, Paris 1930, σ. 211· Jean Gaulmier, *Liberté et tradition*, in *Littérature française*, Larousse, Paris 1968, τ. ΙΙ, σ. 34 passim· Dominique Bagge, *Le conflit des idées politiques en France sous la Restauration*, P.U.F., Paris 1952, σ. 196 επ.

6. Βλ. Maxime Leroy, *Histoire des idées sociales en France*, τ. ΙΙ, Gallimard, Paris 1962, σ. 152. Η «science de la société» του Bonald θεωρείται ότι έχει επιδράσει και στην «sociologie» του A. Comte· βλ. J. Gritti, *Louis de Bonald*, in *Histoire littéraire de la France*, τ. IV, 1, Éditions Sociales, Paris 1972, σ. 162.

Ωστόσο, η θεοκρατική αντίληψη της ανθρωπίνης κοινωνίας βρίσκεται στον αντίποδα των κοινωνικών θεωριών. Οι Θεοκράτες, όχι μόνο δεν επιθυμούν μία νέα οργάνωση της κοινωνίας, αλλ' αντίθετα αναζητούν πώς να την προφυλάξουν από κάθε δυνατή αλλαγή. Στον «ρασιοναλισμό» και στον εμπειρισμό των αντιπάλων τους αντιπαραθέτουν τον απριωρισμό της ξεπερασμένης πιά σχολαστικής σκέψης, χρησιμοποιώντας μάλιστα τη μοντέρνα ορολογία: ισχυρίζονται, λ.χ., ότι βασίζουν τις απόψεις τους αποκλειστικά και μόνο στα «φώτα του ορθού λόγου»⁷.

Η ιδέα του «Κοινωνικού Συμβολαίου» φαίνεται παράλογη στους νεοκαθολικούς αυτούς στοχαστές. Εφόσον η κοινωνία έχει θεία προέλευση, κατά την άποψή τους, τα άτομα που την συναποτελούν δεν έχουν κανένα δικαίωμα παρέμβασης σ' αυτήν. Ο Simon de Ballanche μιλάει δέθαια για «εξέλιξη», για «πρόοδο», τη θεωρεί όμως ως έργο της Θείας Πρόνοιας. Το κίνητρο του πολιτισμού τοποθετείται από τον συγγραφέα του «Δοκίμιου για την κοινωνική παλιγγενεσία»⁸ έξω από το ανθρώπινο γένος, δηλαδή μέσα στο δημιουργό, ο οποίος «θέλησε ο άνθρωπος να είναι κοινωνικό ον, δηλαδή ον καθορισμένο από το όλον και καταδικασμένο να μάθει τα πάντα ως μέρος αυτού του όλου»⁹. Η δύναμη της δημιουργίας, με άλλα λόγια, ανήκει στο Θεό, ο άνθρωπος τίποτε δεν δημιουργεί «ex nihilo».

Ακόμα και η γλώσσα έχει, σύμφωνα με τη θεοκρατική αντίληψη, υπερκόσμια προέλευση, και κατά συνέπεια, δεν επιδέχεται ούτε εξέλιξη ούτε καμία μετατροπή. Όπως γράφει ο J. de Maistre, «καμία γλώσσα δεν επινοήθηκε, ούτε από έναν άνθρωπο, ο οποίος δεν θα μπορούσε να γίνει ακουστός, ούτε από πολλούς, οι οποίοι δεν θα μπορούσαν να συνεννοηθούν μεταξύ τους. Αυτό που μπορούμε να πούμε σίγουρα για το λόγο, είναι αυτό που ειπώθηκε από εκείνον που ονομάζεται Λόγος: ξεπήδησε πριν από αιώνες από τους κόλπους του: είναι αρχαίος όσο και η αιωνιότητα... ποιός θα διηγηθεί την απαρχή του;»¹⁰ Η εξέχουσα σημασία της γλώσσας εξάλλου, κατά τους

7. Πολύ εύστοχα παρητήρηθηκε για τον J. de Maistre ότι είναι «το πνεύμα του ΙΗ' αιώνα στραμμένο ενάντια στις ιδέες του ΙΗ' αιώνα». βλ. Παναγιώτη Κανελλόπουλου, *Ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος*, τ. δ', Αθήνα 1974, σ. 518.

8. Pierre-Simon Ballanche, *Essai de Palingénésie sociale*, Paris 1827, 1829.

9. βλ. Leroy, ό.π. σ. 132. Στο θέμα της προέλευσης της κοινωνίας ο Ballanche έχει αφιερώσει και το έργο του *Essai sur les institutions sociales dans leur rapport avec les idées nouvelles* (Paris 1818), όπου αναφέρεται ότι ο άνθρωπος βρήκε την κοινωνία να υπάρχει, άσχετα σε ποιά βαθμό τελειότητας: κατά συνέπεια δεν μπορούσε να δημιουργήσει την κοινωνία. Ούτε καν υπήρξε ελεύθερος να επιλέξει το κοινωνικό σύστημα, διότι η κοινωνία του επιβλήθηκε όπως και οι λοιπές συνθήκες της ύπαρξής του. βλ. Bagge, ό.π., σ. 291 επ.

10. J. de Maistre, *Les soirées de Saint - Petersburg ou Entretiens sur le Gouvernement temporel de la Providence, Oeuvres complètes*, Librairie Générale catholique et classique, Lyon 1892, τ. Ι, σ. 115.

Θεοκράτες, οφείλεται στη λειτουργία της ως θεματοφύλακα του παρελθόντος· οι λέξεις-κλειδιά στο λεξιλόγιό τους είναι: «αναγκάιος», «αναγκαιότητα», «σταθερότητα», «συντήρηση», «διαίω-νιση», κλπ.

II. Από την παραπάνω μεταφυσική και στατική θεώρηση της κοινωνίας, οι Θεοκράτες αντλούν την αναγκαιότητα του καθεστώτος της ελέω Θεού μοναρχίας. Σύμφωνα με τον J. de Maistre, εφόσον η κοινωνία αποτελεί δημιουργήμα της Θείας Πρόνοιας, ο δε άνθρωπος, ένα στοιχείο της κοινωνίας, δεν είναι δυνατόν η κυριαρχία (*souveraineté*) να είναι αποτέλεσμα της βούλησής του¹¹. Την ίδια ακριβώς άποψη, ότι δηλαδή η εξουσία δεν ανήκει στο λαό, αλλά στο Θεό, που είναι ο δημιουργός της κοινωνίας, υποστηρίζει και ο Bonald γράφοντας επιγραμματικά: «Παρακαλώ τον αναγνώστη να στοχαστεί αυτό το αξίωμα (...), το οποίο μπορεί να θεωρηθεί το θεμέλιο της κοινωνικής τάξης: η κυριαρχία βρίσκεται στο Θεό — η εξουσία είναι από το Θεό»¹².

Πρόκειται, όπως βλέπουμε, για μία σοφιστική αντιπαράθεση στην ρουσική θεωρία της «λαϊκής βούλησης». Ο Bonald δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει την έκφραση «*volonté générale*», δίνοντάς της όμως ένα πολύ διαφορετικό περιεχόμενο: πρόκειται για τη μεταφυσική βούληση του Ανωτάτου Όντος. Ερμηνεύοντας τη σκέψη του συγγραφέα, ο L. Dimier αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Volonté générale n'est pas ce que tous veulent (...) mais ce qui est voulu au nom de tous*»¹³. Συνέπεια μιάς τέτοιας θεώρησης της κοινωνίας και της διακυβέρνησής της είναι προφανώς η άρνηση της ιδέας του «δικαιώματος», η οποία χαρακτηρίζει τη σύγχρονη σκέψη. Οι Θεοκράτες δεν δέχονται για τα

11. Βλ. J. de Maistre, *Du Pape, Oeuvres complètes*, II, σ. 168. Εξάλλου, και στην παλότερη μελέτη του, *Étude sur la souveraineté* (η οποία γραμμένη στα 1796 θα πρωτοδημοσιευτεί στα 1870) ο Maistre υποστηρίζει ότι η μόνη «σύμφωνη με τη φύση» μορφή διακυβέρνησης είναι η μοναρχία. Και βέβαια μοναρχία εννοούν οι Θεοκράτες, όπως επίμονα το επαναλαμβάνουν, την βασιλεία, την οποία επιθυμούν «απόλυτη», «ελέω Θεού», «κληρονομική».

12. Louis de Bonald, *Législation primitive, considérée dans les derniers temps par les seules lumières de la raison*, Paris 1829, τ. I, σ. 119 (υπογραμμίζει ο συγγραφέας). Οι άνθρωποι, κατά το Bonald, διαφυλάσσουν καλύτερα την αξιοπρέπιά τους όταν η κυριαρχία βρίσκεται στο Θεό και στους εκπροσώπους του παρά σ' αυτούς τους ίδιους (ό.π., σ. 202). Βλ. σχετικά και Bagge, ό.π., σ. 297 επ.

13. L. Dimier, *Les maîtres de la contre-révolution au XIXe siècle*, Lib. des Saints-Pères, Paris 1907, σ. 73 (υπογραμμίζει ο συγγραφέας). Εδώ θα πρέπει να διαφωνήσουμε με τον D. Bagge, ο οποίος ξεκινώντας από αναφορές των ίδιων των Θεοκρατών στους Διαφωτιστές αναφέρει ότι με μιά «σωστή» επιλογή παραθεμάτων ο ίδιος ο Rousseau θα μπορούσε να αποδειχθεί ως ένας από τους μεγαλύτερους θάρδους της αντεπανάστασης! («...Rousseau lui-même dont les citations judicieusement choisies pourraient faire un des grands chantres contre-révolutionnaires»), ό.π. σ. 307- πθ. επίσης σ. 317, 323 passim.

άτομα (ή «υπηκόους» ή «υποτελείς») παρά μόνο υποχρεώσεις, και απορρίπτουν συλλήβδην τους μοντέρνους νομοθέτες και τους Ρωμαίους και Έλληνες εμπνευστές τους. Ο Bonald γράφει με ειρωνεία: «Το πιο σοβαρό σφάλμα των σοφιστών νομομαθών και των νομομαθών σοφιστών είναι ότι πήγαν να βρουν τα πρότυπά τους σ' έναν άλλο κόσμο ολότελα ξένο προς ετούτον όπου ζούμε, στον παγανιστικό, ότι δεν είδαν ότι η ατέλεια, η αναρχία, ας το πούμε καλύτερα, η βαρβαρότητα της ελληνικής και ρωμαϊκής νομοθεσίας δεν μπορούσε να ταιριάσει σε λαούς οι οποίοι έφτασαν στην ενηλικίωση»¹⁴.

Έτσι γεννιέται στους θεωρητικούς αυτούς η ιδέα να προβάλουν στο παρελθόν ένα φανταστικό καθεστώς, προαιώνιο, ταιριαστό με την παλιά θεοκρατική κοινωνία και να το αντιπαραθέσουν στη νέα λογοκρατούμενη Γαλλία, στη Γαλλία του Διαφωτισμού και της Επανάστασης.

Το μεγαλύτερο έγκλημα της Γαλλικής Επανάστασης ήταν, για τους Θεοκράτες, η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, η οποία αποτέλεσε τη φιλοσοφική βάση του νέου καθεστώτος¹⁵.

Ο Bonald, διαποτισμένος από την ιδέα ότι η διαμόρφωση του νόμου είναι υπόθεση του Θεού, προτείνει να γραφτεί ως επικεφαλίδα του φανταστικού του Συντάγματος η ακόλουθη πρόταση: «Ο νόμος είναι το θέλημα του Θεού και ο κανόνας των ανθρώπων για τη διατήρηση της κοινωνίας»¹⁶. Στηριζόμενος σ' αυτό το αξίωμα προφήτεψε το τέλος της Επανάστασης και το θρίαμβο της υπόθεσης την οποία υποστήριζε. Η Επανάσταση, έλεγε, άρχισε με τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και θα τελειώσει με τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του Θεού¹⁷.

14. *Législation primitive*, ό.π., σ. 255. Κατά την άποψη του Bonald ο πολιτισμός αρχίζει με τους Ιουδαίους «qui ont eu connaissance certaine du médiateur promis», και αγγίζει την τελειότητα με την έναρξη της χριστιανικής εποχής. Ο Ballanche στο «Δοκίμιο για τους κοινωνικούς θεσμούς...» υποστηρίζει επίσης ότι μετά το Χριστό ούτε υπήρξε ούτε μπορεί να υπάρξει άλλος νομοθέτης για τα χριστιανικά έθνη. Και ο Joseph de Maistre, παρά το γεγονός της νεανικής του δράσης στη μασονική στοά, καταγγέλλει τα «σοφίσματα» που επινόησαν οι Έλληνες συγγραφείς, και τα οποία, όπως γράφει, το μόνο που έκαναν ήταν να παραπλανήσουν τους θεωρητικούς πολιτικούς της εποχής του. βλ. Robert Triomphe, *Joseph de Maistre. Étude sur la vie et sur la doctrine d' un matérialiste mystique*, Droz, Genève, 1968, σ. 83 επ., 385 επ.

15. Το πρώτο Σύνταγμα της Γαλλίας του 1791 φέρει ως προίμιο μία Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη αποτελούμενη από 17 άρθρα, η οποία φιλοδοξεί να θέσει τις αρχές πάνω στις οποίες κάθε θεμελιώδης νόμος οφείλει να στηρίζεται. Ανάλογες διακηρύξεις συνοδεύουν και τα Συντάγματα του 1793 και 1795 που ακολούθησαν.

16. *Législation primitive*, ό.π., σ. 200.

17. Ό.π., σ. 250. Και ο J. de Maistre είχε διατυπώσει παρόμοιες προφητείες στο έργο του «Στοχασμοί για τη Γαλλία» (*Considérations sur la France*, 1797), το οποίο σωστά ο G.

Η άποψη της θείας προέλευσης κάθε βασικού νόμου υποστηρίζεται και από τον J. de Maistre, ιδιαίτερα στην πραγματεία του «Du principe générateur des constitutions politiques», η οποία γράφτηκε το 1809 και δημοσιεύτηκε στη Γαλλία —με φροντίδα του ίδιου του Bonald, του οποίου επαναλάμβανε και ενίσχυε τις θέσεις— στα 1814, δηλαδή ακριβώς την επομένη της «παραχώρησης» της Χάρτας από τον Λουδοβίκο ΙΗ΄ στον γαλλικό λαό. Το έργο αυτό, όπως αναφέρει ο Sainte-Beuve, σε κάθε του σελίδα είναι ένα ράπισμα προς την Χάρτα και τα γραπτά συντάγματα της Γαλλίας¹⁸.

III. Πολιτική και θρησκευτική εξουσία συνδέονται άρρηκτα στο σύστημα των Θεοκρατών¹⁹. Οι συγγραφείς αυτοί, στην προσπάθειά τους ν' ανανεώσουν τους παλινούς δεσμούς ανάμεσα στη θρησκεία και στην εξουσία, ωθούν ταυτόχρονα το γαλλικό καθολικισμό προς νέους προσανατολισμούς. Αρνούνται τη γαλλικανική παράδοση της Εκκλησίας και της Μοναρχίας της Γαλλίας²⁰ στρέφονται προς ένα «ουλτραμοντανισμό» όλο και πιο αδιάλλαχτο φτάνοντας να αναγνωρίσουν στον Πάπα την κυριαρχία πάνω σ' ολόκληρη τη γη²¹. Ο Bonald στο έργο του «Θεωρία περί της πολιτικής και της θρησκευτικής εξουσίας»²², φαντάζεται το σύμπαν σα μιά πυραμίδα στην κορυφή

Goyau ονομάζει «σύγχρονη ιστορία της Θείας Πρόνοιας (βλ. Georges Goyau, *La pensée religieuse de J. de Maistre*, Paris 1921). Με το έργο αυτό, γραμμένο μετά την πτώση των «ορεινών» και το θρίαμβο των «θερμιδοριανών», ο Maistre ερμήνευε τις εσωτερικές διαμάχες των επαναστατικών δυνάμεων ως ένα προμήνυμα του Θεού για την παλινόρθωση της μοναρχίας, η οποία ήταν γραμμένη στα σχέδιά του. Σ' αυτές τις προφητείες, καθώς και στις οπισθοδρομικές θεωρίες τους οφείλεται ο χαρακτηρισμός που τους συνοδεύει «προφήτες του παρελθόντος». Η έκφραση ανήκει στον Simon de Bailanche, ο οποίος αρχίζει έτσι τον επιτάφιο του προς τον J. de Maistre: «Ο άνθρωπος των αρχαίων θεωριών, ο προφήτης του παρελθόντος εξέπνευσε...» (Βλ. Sainte-Beuve, *Portraits contemporains*, I, σ. 320).

18. Sainte-Beuve, *Portraits littéraires*, II, σ. 434 (άρθρο για τον J. de Maistre).

19. Πράγμα που γίνεται φανερό και από τους τίτλους των έργων τους.

20. Ας σημειωθεί ότι ο γαλλικανισμός συνδέεται με την εδραίωση της απόλυτης μοναρχίας στη Γαλλία και τη θεοποίηση του βασιλιά επί Λουδοβίκου ΙΔ΄ («O rois, vous êtes comme des dieux» αναφωνούσε ο Bossuet), οπότε και πήρε την οριστική του διατύπωση με τη «Διακήρυξη των 4 άρθρων» από το γαλλικό Κλήρο το 1682. Βλ. Latreille, Delaruelle, Palanque, *Histoire du catholicisme en France*, Spes-Paris 1960, II, σ. 107 επ., 355 επ.; A. Latreille, *L'Église catholique et la Révolution française*, Cerf, Paris 1970, τ. 1, σ. 21 επ.

21. Σχετικά με τα ψυχολογικά ελατήρια του αντιγαλλικανισμού και ταυτόχρονα της ανακήρυξης των ιησουϊτών σε «άγρυπνο φύλακα της ρωμαϊκής Εκκλησίας», και «σύμβολο της πολύ χριστιανικής τάξης της μοναρχίας» (Gardien vigilant de l'Église romaine», «symbole de l'ordre très chrétien de la monarchie»), βλ. Triomphe, ό.π., σ. 165 επ. Είναι γνωστός ο ρόλος που έα παίξει η θρησκευτική αυτή οργάνωση στην πολιτική ζωή της Γαλλίας από την Παλινόρθωση και μετά.

22. *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile, démontrée par le raisonnement et par l'histoire*, Paris 1796.

της οποίας βρίσκεται ο Θεός και η Εκκλησία του (η καθολική)· ανώτατος άρχοντας της Εκκλησίας είναι ο Πάπας, προικισμένος με το «αλάθητο», η ίδια η φωνή του Θεού πάνω στη γη· ακολουθούν ο βασιλιάς και οι ευγενείς και, τέλος, ολόκληρη η κοινωνία²³.

Μπορούμε εύκολα να κατανοήσουμε τη νέα αυτή τάση των καθολικών διανοουμένων προς τον «ουλτραμοντανισμό», αν λάβουμε υπόψη ότι οι θεωρητικοί αυτοί αγνοούν εντελώς τις οικονομικο-κοινωνικές εξελίξεις. Ως μόνη εξήγηση για την πρόοδο του Διαφωτισμού και τη Γαλλική Επανάσταση, η οποία επακολούθησε, θεωρούν την αποδυνάμωση της γαλλικής μοναρχίας λόγω της αποκοπής της από την πραγματική πηγή εξουσίας.

Πιο βασικοί κι από το βασίλειά, θεωρούν ότι θα προστατέψουν αποτελεσματικά τη μοναρχία ενάντια στο καταστρεπτικό κύμα των επαναστατικών ιδεών θέτοντάς την κάτω από τις φτερούγες της Ρωμαϊκής Εκκλησίας. Αν υποτεθεί, γράφει ο J. de Maistre, ότι η μοναρχία βρίσκεται στην αδήριτη ανάγκη να υποστεί κάποιο περιορισμό και δεν έχει παρά να επιλέξει, δεν θάταν καθόλου περιέργο αν η ίδια προτιμούσε τον Πάπα από μία Γερουσία συννομοθετούσα, από μία νομοθετική συνέλευση²⁴.

Για να ενισχύσουν τις απόψεις αυτές, οι καθολικοί συγγραφείς δέχονται, όπως αναφέραμε πάρα πάνω, το «αλάθητο» του Πάπα (l' infailibilité du Pape). Με το βασικό του έργο «Du Pape», ο J. de Maistre γίνεται ο κύριος εκφραστής αυτής της θεωρίας. Προχωρώντας από αξίωμα σε αξίωμα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι από το αλάθητο του Ποντίφηκα στην πνευματική σφαίρα απορρέει ο μοναρχικός απολυταρχισμός στην πολιτική ζωή. Ο συγγραφέας αναφέρει επί λέξει: «Το αλάθητο στη σφαίρα του πνεύματος και η κυριαρχία στην εγκόσμια σφαίρα, είναι δύο λέξεις απόλυτα συνώνυμες. Και τα δύο αυτά στοιχεία εκφράζουν αυτή την ανώτατη δύναμη, η οποία εξουσιάζει όλες τις άλλες, από την οποία όλες οι άλλες πηγάζουν, η οποία κυβερνάει αλλά δεν κυβερνιέται, κρίνει αλλά δεν κρίνεται»²⁵.

Η θεωρία αυτή θα υλοποιηθεί στα 1870 με την επίσημη διακήρυξη του δόγματος του «αλάθητου του Πάπα», σε μία ύστατη προσπάθεια της Εκκλησίας της Ρώμης να πισωστρέψει τη ροή της ιστορίας. Με την προσχώρησή της στο δόγμα του «αλάθητου», η Εκκλησία της Γαλλίας θα χάσει την ιδιαιτερότητά της, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί τέσσερεις και πλέον αιώνες νωρίτερα στις συνόδους της Πίζας και της

23. Η πατριαρχική και αυταρχική αυτή δομή αντανακλάται, κατά τον συγγραφέα, και στην οικογένεια, η οποία αποτελεί το βασικό «κύτταρο» της κοινωνίας: ο πατέρας ασκεί σ' αυτήν απόλυτη εξουσία, όπως ο Θεός πάνω στο σύμπαν, ο πάπας πάνω στη γη, ο βασιλιάς πάνω στο λαό. Βλ. όμως και J. Gritti (ό.π., σ. 166), ο οποίος εκφράζει κάποια επιφύλαξη ως προς τον ουλτραμοντανισμό του Bonald.

24. *Du Pape*, σ. 184.

25. ό.π., σ. 2.

Constance με τη θεωρία της υπεροχής των συνόδων και τις «γαλλικανικές ελευθερίες»²⁶. Επί πλέον, θα οξύνει τις ήδη τεταμένες σχέσεις ανάμεσα στον καθολικισμό και την Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία και θα οδηγήσει στο τέλος του Κονκορδάτου του 1802 και στο χωρισμό Εκκλησίας και Κράτους (1905).

IV. Ερχόμαστε τώρα σ' ένα άλλο στοιχείο των θεοκρατικών θεωριών, τη θέση που έχει σ' αυτές η αντίληψη για τη Θεία Δίκη.

Στο έργο των Θεοκρατών βλέπουμε τη δίψα για εκδίκηση από την οποία διακατέχεται η γαλλική αριστοκρατία μετά το 1789, και η οποία εκδηλώνεται απερίφραστα κατά την περίοδο της Παλινόρθωσης²⁷. Μέσα στις «Βραδυές της Αγίας Πετρούπολης» του J. de Maistre —τυπωμένες το 1821 με τον χαρακτηριστικό υπότιτλο «Διάλογοι πάνω στη διακυβέρνηση του κόσμου από τη Θεία Πρόνοια»— θα βρούμε πολλά κομμάτια αντιπροσωπευτικά αυτής της ψυχικής κατάστασης των αριστοκρατών²⁸.

Ο συγγραφέας δημιουργεί εδώ ένα συσχετισμό ανάμεσα στο «προπατορικό αμάρτημα» του χριστιανικού δόγματος και στη Γαλλική Επανάσταση, το μεγαλύτερο, κατά τη γνώμη του, έγκλημα των καιρών του. Αν όλοι οι άνθρωποι είναι ένοχοι από τη γέννησή τους και αξίζουν τη Θεία Δίκη, πολύ περισσότερο τα εγκλήματα που διαπραχτήκαν από ορισμένα έθνη (ενοοεί προφανώς το γαλλικό λαό) εξάπτουν την οργή του Θεού και κάνουν να τρέχει κρουνηδόν το εξιλαστήριο αίμα.

Έτσι, σα μιά τιμωρία επινοημένη από τον ίδιο το Θεό, βρίσκει, στα μάτια του συγγραφέα, δικαίωση και το φαινόμενο του πολέμου. Ορθά, νομίζουμε, ο Leo Lederer σημειώνει σχετικά μ' αυτό το θέμα: «Ο Maistre εδημιούργησε μέσ' απ' όλο το έργο του μία τέλεια μεταφυσική του πολέμου. Ξεκινώντας από τη δικαίωση της Δικαιοσύνης, παρά την επίφαση της σκληρότητάς της, καταλήγει στην δικαίωση του δημίου»²⁹.

26. Βλ. Latreille, Delaruelle, Palanque, ό.π., σ. 117 επ.

27. Ο κόμης Ferrand π.χ., υπουργός του Λουδοβίκου ΙΗ', υποδαυλίζοντας τη «λευκή τρομοκρατία» δεν δίσταζε να ζητάει 80 χιλιάδες θύματα: «χρειάζονται αλυσίδες, έγγραφε, δήμιοι, βασανιστήρια. Ο θάνατος, μόνο ο θάνατος μπορεί να τους τρομοκρατήσει και να θάλει τέρμα στις συνομωσίες τους...» (Βλ. Leroy, ό.π., II, σ. 119).

28. «Τον φανταζόμαστε, γράφει ο Sainte-Beuve για το συγγραφέα των «Βραδιών», φρουρό χαμένο σ' αυτή τη μακρινή Ρωσία, να ζυπνάζει το πρωί γεμάτος φλόγα, έξαλλος για αλήθεια, στο μοναχικό του γραφείο, μη ξέροντας που πρώτα να χτυπήσει, θέλοντας πάντως να εξολοθρέψει κάθε τι που θεωρεί πλάνη, να κατακτήσει πάλι το παν και να εκδικηθεί σαν με το ξίφος του Αρχάγγελου (*Portraits littéraires*, II, 428).

29. *Joseph de Maistre*, στη σειρά *Les classiques de l'art militaire*, παρουσίαση και σχόλια του Leo Lederer, Berger - Levrault, Paris, 1949, σ. LXII. Η ιδέα αυτή του πολέμου εμπνέει στο συγγραφέα των «Βραδιών της Αγίας Πετρούπολης» συναρπαστικές σκηνές αποκαλύψεως οι οποίες τον κατατάσσουν ανάμεσα στους μεγάλους οραματιστές του γαλλικού ρομανισμού.

Ο Maistre δέχεται παραπέρα τη θεωρία της «συλλογικής ευθύνης» (réversibilité), κατά την οποία δεν υπάρχουν αθώοι και ένοχοι, αλλά όλοι οφείλουν να πληρώσουν για τα διαπραχθέντα σφάλματα. Η θεωρία αυτή, η οποία εμφανίζεται στο έργο του, ήδη από το 1797³⁰, θα μπορούσε να θεωρηθεί δηλωτική του αισθήματος ενοχής της γαλλικής αριστοκρατίας και της μεταμέλειάς της για την άλλοτε κριτική στάση της απέναντι στη θρησκεία³¹. Μεταμέλεια η οποία εξέθρεψε τη μυστικιστική θεώρηση της Γαλλικής Επανάστασης³², και η οποία εκδηλώθηκε με την εσπευσμένη επάνοδο των «εμικρέδων» ευγενών σ' ένα θελημένα επιδεικτικό καθολικισμό. Όλες οι μοντέρνες θεωρίες, όσες είχαν άλλοτε γοητέψει τα απείρκεπτα νειάτα τους, όχι μόνο ο «φιλοσοφισμός», αλλά και η παραμικρή παρέκκλιση από τον ορθόδοξο καθολικισμό, γίνονται τώρα στόχος επίθεσης κι εκδικητικής οργής.

Τυπικός εκπρόσωπος αυτής της τάσης, ο Maistre δεν διστάζει να εμφανιστεί ακόμη και ως εύγλωττος απολογητής της ισπανικής Ιεράς Εξέτασης, την οποία αποκαλεί «όργανο της νομοθετικής βούλησης του άρχοντα» (του Θεού), και την θεωρεί απαραίτητο μέσο καταστολής κάθε θρησκευτικής αίρεσης, του μέγιστου των εγκλημάτων, κατά την άποψή του, «ικανού να συγκλονίσει την κοινωνία συθέμελα». Πρόκειται, υποστηρίζει με έμφαση, για ένα σωτήριο θεσμό ο οποίος έχει προσφέρει εξέχουσες υπηρεσίες στην Ισπανία και έχει συκοφαντηθεί κατά γελοίο και αποτροπιαστικό τρόπο από τον «σεκταριστικό και φιλοσοφικό φανατισμό».

Στην ιδέα της κατάργησης αυτού του τρομερού δικαστηρίου, ο συγγραφέας αντιτάσσει το συμφέρον ολόκληρης της ανθρωπότητας, το οποίο ταυτίζει βέβαια με εκείνο της αριστοκρατικής κοινωνίας: «Όταν αναλογίζεται κανείς, σημειώνει, ότι η Ιερά Εξέταση θα είχε οπωσδήποτε αποτρέψει τη Γαλλική Επανάσταση, δεν ξέρουμε κατά πόσο ο μονάρχης, ο οποίος θα παραιτιόταν απ' αυτό το όργανο, δεν θα επέφερε ένα μοιραίο χτύπημα στην ανθρωπότητα»³³.

V. Αξίζει, τέλος, από τις αντιλήψεις των Θεοκρατών, ν' αναφερθούν και εκείνες που αφορούν τη θέση της επιστήμης μέσα στην κοινωνία.

30. Βλ. *Considérations sur la France*, J. B. Pélagaud et Co, Lyon - Paris 1852, κεφ. II, σ. 9 επ.

31. Την ίδια ψυχολογική κατάσταση εκφράζει και η «προσευχή» με την οποία ο Chateaubriand κλείνει το «Πνεύμα του Χριστιανισμού» στην πρώτη του έκδοση (1802), και η οποία αρχίζει με τα ακόλουθα λόγια: «Δημιουργέ του φωτός συγχώρεσε τα πρώτα μας σφάλματα». Ο Sainte-Beuve δεν θα παραλείψει να την αναφέρει αργότερα στο βιβλίο του *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l' Empire*, Garnier, Paris 1948, I, σ. 270.

32. Από την πλευρά τους, και οι προοδευτικοί ρομαντικοί συγγραφείς προτείνουν μία ανάλογη μεσανική ερμηνεία του συγκλονιστικού αυτού ιστορικού γεγονότος: βλ. Gudsorf, ό.π., σ. 69.

33. Βλ. *Lettres à un gentilhomme russe sur l' inquisition espagnole*, in *Joseph de Maistre*, Berger - Levrault, σ. 15 επ.

Οι Θεοκράτες θεωρούν την επιστήμη ως τον κυριότερο εχθρό της θρησκείας και συνακόλουθα ως το μεγαλύτερο παράγοντα κοινωνικής αναρχίας. Κατά συνέπεια αρνούνται να την αναγνωρίσουν σαν στοιχείο προόδου και ευημερίας των λαών. Παραθέτουμε τελειώνοντας ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από τις «Βραδυές της Αγίας Πετρούπολης», αντιπροσωπευτικό, νομίζουμε, της τάσης των Θεοκρατών ν' αναζωπυρώσουν, στην αυγή της σύγχρονης εποχής, την παλιά διαμάχη ανάμεσα στον καθολικισμό και στην επιστήμη³⁴, διαμάχη η οποία, με καθαρά πλέον πολιτικό χαρακτήρα, θα συνεχιστεί με δριμύτητα, χωρίς ανάπαυλα, όλο το ΙΘ' αιώνα και θα κορυφωθεί με την ανοιχτή ρήξη της Τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας με την Εκκλησία³⁵:

«Γνωρίζετε όμως, Κύριοι, από πού προέρχεται αυτό το πλήθος των ασύστολων θεωριών οι οποίες κρίνουν το Θεό με αναίδεια και του ζητούν λογαριασμό για τις αποφάσεις του. Μας έρχονται από αυτή την πολυάριθμη φάλαγγα, τους λεγόμενους επιστήμονες³⁶, τους οποίους δεν καταφέραμε στον αιώνα μας να κρατήσουμε στη θέση τους, που είναι η δεύτερη. Άλλοτε υπήρχαν λίγοι σοφοί, και ένας ελάχιστος αριθμός απ' αυτούς τους ελάχιστους ήταν ασεβής· σήμερα δεν βλέπουμε παρά σοφούς, κατάντησε επάγγελμα, έγιναν πλήθος, έγιναν λαός (...). Από παντού άρπαξαν απεριόριστη επιρροή· και όμως, αν υπάρχει κάτι τι σίγουρο σ' αυτό τον κόσμο, αυτό είναι, κατά τη γνώμη μου, ότι δεν είναι επουδενί έργο της επιστήμης να οδηγεί τους ανθρώπους. Τίποτε απ' ό,τι είναι απαραίτητο δεν της έχει ανατεθεί: θα έπρεπε να έχουμε χάσει τα λογικά μας για να πιστέψουμε ότι ο Θεός έχει αναθέσει στις ακαδημίες να μας μάθουν τι είναι και τι του οφείλουμε. Ανήκει στο ιερατείο, στους ευγενείς, στους μεγαλοαξιωματούχους του κράτους να είναι οι θεματοφύλακες των συντηρητικών αξιών...»³⁷.

VI. Με όσα αναπτύξαμε πάρα πάνω, γίνεται φανερό, νομίζουμε, ότι οι Θεοκράτες, παρά τον υπεργίγιο πέπλο με τον οποίο καλύπτουν τις θεωρίες τους, εταύτισαν απόλυτα τον καθολικισμό με τα συμφέροντα της μοναρχίας και με εκείνα της αριστοκρατίας στην οποία ανήκαν. Προσηλωμένοι επίμονα στις αξίες του Παλιού Καθεστώτος, αγνοών-

34. Η καταδίκη του Γαλιλαίου το 1633 είχε δημιουργήσει, ως γνωστόν, το πρώτο ρήγμα ανάμεσα στην επιστήμη και στον καθολικισμό.

35. Η Υπόθεση Ντρέυφους, η οποία θα συγκλονίσει τη γαλλική κοινωνία επί δώδεκα ολόκληρα χρόνια (1894-1906), θα γίνει ο καταλύτης που θα επιταχύνει αυτή τη ρήξη και θα οδηγήσει στο χωρισμό Εκκλησίας και Κράτους.

36. Ο όρος «savant» περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τους φιλόσοφους και γενικά τους διανοούμενους («gens de lettres»), οι οποίοι, και κατά τον Bonald, είναι οι πιο επικίνδυνοι εχθροί της δημόσιας τάξης («ordre public»). βλ. Dimier, ό.π., σ. 80 επ.

37. *Les soirées de Saint-Petersbourg*, σ. 130-132.

τας ολωσδιόλου το οικονομικό φαινόμενο, απορρίπτοντας τον παραμικρό κοινωνικό μετασχηματισμό, αρνούμενοι και τις πολιτικές μεταβολές που ήσαν πια αναπόφευκτες, οι συγγραφείς αυτοί θα καταστήσουν με το έργο τους —οπλοστάσιο όλης της αντεπαναστατικής διανόησης— την καθολική Εκκλησία μόνιμο εχθρό της νέας κοινωνίας, η οποία δημιουργήθηκε με τη Γαλλική Επανάσταση³⁸.

RÉSUMÉ

Maria Ménégaki - Kintis, *Les doctrines théocratiques en France aux débuts du XIXe siècle*

Aux débuts du XIXe siècle, les Théocrates, penseurs ultra-royalistes, s'attachent à élaborer un système de pensée susceptible de réhabiliter les vieilles traditions monarchiques et religieuses. Ce système, fondé sur la conception de l'origine métaphysique de la société humaine, refuse l'idée de l'intervention de l'individu dans le processus de la civilisation, ainsi que la foi dans le progrès, qui caractérise la pensée moderne. En matière de religion, les Théocrates acceptent la doctrine de l'«infaillibilité du Pape» et orientent le catholicisme français vers l'ultramontanisme, ce qui aura des conséquences sérieuses pour la France, et conduira, un siècle plus tard, à la séparation de l'Église et de l'État.

38. Στις αρχές του αιώνα μας ο γαλλικός καθολικισμός εξακολουθεί ν' αντιπροσωπεύει για τους αντιπάλους του «την αντίθεση και το αντίδοτο του σύγχρονου κόσμου» («l'antithèse et l'antidote du monde moderne») Βλ. Maurice Crubellier, *Histoire culturelle de la France*, A. Colin, Paris 1974, σ. 381.